

ליבון ללא השבתה

סרן (במיל'), הרב עודד מילר – קצין שליטה בבה"ד 15 במבצע פסח

- א. הקדמה
- ב. הסיבות להצריך השבתה של יממה טרם ההכשרה
- ג. אילו הכשרות במטבח הצהל"י דורשות השבתה קודם לכן?
- ד. הצעה להתיר, ואף להעדיף את ביצוע הליבון ללא צורך בהשבתה
- ה. סיכום

א. הקדמה

על פי מדריך הכשרת הכלים של הרבנות הצבאית¹, "כל כלי שמתכננים להכשירו, תחילה יש וכו' להשבית ולא להשתמש בו במשך 24 שעות, ורק לאחר 24 שעות ניתן להכשירו". כמו כן, רק בפירוט הדגשים ההלכתיים להכשרת כלים בשעת הדחק מופיעה הדרך להכשיר כלים ללא המתנת עשרים וארבע שעות².

במאמר זה נסקור את הסיבות השונות להצריך השבתה של יממה טרם ההכשרה, ולאור זאת יתברר שבתנאים מסוימים יש לאפשר (ולעתים אף להעדיף!) ללבן את הכלים ללא השבתה זו, וכפי שיבואר.

ב. הסיבות להצריך השבתה של יממה טרם ההכשרה

מפורש בתורה³ שניתן להכשיר את הכלים מהטעם האסור הבלוע בהם, על ידי אש או מים חמים, וזאת על פי הכלל של⁴: "כבולעו כך פולטו".

דרכי הכשרה אלו יפות לטעם הבלוע אף כשהוא מושבח, ולא רק לטעם פגום מחמת שעברה עליו יממה⁵.

חרף זאת, נמנה ארבע סיבות להצריך להשבית את הכלים יממה לפני הכשרתם.

1 הערכות להכשרה, סעיף 7.

2 תורת המחנה ג, נספח ז, עמוד 437-438.

3 במדבר לא, כג.

4 פסחים ל, ב.

5 כמפורש בעבודה זרה עה, ב.

1) חשש של עירוב טעם בשר וטעם חלב.

רבנו פרץ מבאר⁶ שהכשרת כלים חלביים ובשריים בני יומם יחד באותה קדירה, יכולה לגרום להטרפת כל הכלים, משום שהטעמים המושבחים היוצאים מן הכלים פוגשים זה את זה, ואוסרים יחד את הכלים, ומציין בסוף דבריו:

"ועל כן נהגו העולם להמתין להגעיל הכלים גם לעניין הפסח עד שלא יהיו בני יומן משום חששא דבשר בחלב כדפרישית, לפי שרגילין להכשיר כלי בשר וכלי חלב יחד".

וכן נפסק בשולחן ערוך⁷ להיזהר לא להכשיר יחד כלים בשרים וחלביים בני יומם.

2) חשש של טעם חמץ שיבלע חזרה בכלים.

הראשונים מבארים⁸ שהכשרת כלים שבלועים מטעם איסור, צריכה להיעשות דווקא בכלים שאינם בני יומם, משום שבכלי בן יומו הטעם האסור הנפלט חוזר ונבלע ואוסר את הכלי בשנית.

אמנם לגבי הכשרת כלים לפסח לפני זמן איסור חמץ, הדבר נתון במחלוקת ראשונים: לדעת הרשב"א⁹ גם לטעם החמץ יש להתייחס כ"איסורא" והוא יאסור את הכלי בשנית על ידי חזרת הטעם לכלי, אך לשיטת הרא"ש¹⁰ טעם החמץ לפני זמן איסורו נחשב כ"היתירא" והטעם החוזר לכלי לא יאסור כדין "נותן טעם בר נותן טעם דהיתירא".

בשולחן ערוך¹¹ פסק כדעת הרא"ש המקילה, והצריך להשבית כלים רק כאשר מגעילים אותם בערב פסח לאחר זמן איסורם.

אך האחרונים¹² הקשו על שיטת הרא"ש הזו, שהרי לעניין אופן הכשרת הכלים, הרא"ש עצמו¹³ מגדיר את טעם החמץ כ"איסורא" אף קודם זמן איסורו, ועל כן מצריך ליבון לכלים שתשמישן על גבי האש ולא רק הגעלה, וקשה מדוע את הטעם היוצא מהכלי הוא מגדיר כנותן טעם בר נותן טעם דהיתירא¹⁴.

6 הגהות לסמ"ק, מצווה רכב ס"ק יב.

7 סימן תנב סעיף ב.

8 תוספות עבודה זרה עו, א ד"ה "מכאן". רא"ש פסחים פרק ב סימן ז. רשב"א תורת הבית הארוך בית ד שער ד.

9 בתורת הבית שם.

10 שו"ת הרא"ש תשובה יד, א.

11 סימן תנב סעיף א.

12 ביאור הגר"א ד"ה יש ליהזר, פרי חדש ד"ה ומה שכתב.

13 רא"ש פסחים פרק ב סימן ז.

14 אמנם עיין במג"א (ס"ק א) המחלק שבהגעלה יש כאן הרבה נותני טעם, ולא רק שניים, ולכן ניתן להקל

לאור דבריהם כתב בכיארור הלכה¹⁵ שיש צורך מדינא להשבית את הכלים קודם ההגעלה, גם קודם זמן איסור חמץ, ודלא כדברי השולחן-ערוך.

3) הכשרת גופי חימום על ידי הפעלתם העצמית.

נחלקו האחרונים האם ניתן להכשיר תנור על ידי הפעלתו על עוצמת החום הגבוהה ביותר, למרות שבאופן זה לא מתקיים בתנור ליבון חמור עד שיצאו ממנו ניצוצות. דעת שו"ת ערוגת הבושם¹⁶ להקל בכך על פי הכלל של "כבולעו כך פולטו", ולדבריו הצורך ביציאת ניצוצות שייך רק בכלי חרס, עליהם התורה העידה שאין הטעם יוצא מהם. ואילו לדעת הפרי מגדים¹⁷ לא ניתן להכשיר כך, כיוון שליבון מהותו כילוי ושריפה ולא הפלטה, ו"כל שאין ניצוצות ניתזים ממנו – אינו נשרף".

בשו"ת יחוה דעת¹⁸ הכריע להקל בכך (בצירוף הסוברים שבליעת החמץ נחשבת "התירא", ובצירוף העובדה שאין אופים בתנור עצמו אלא בתבניות אפיייה), אך רק לגבי כלים שאינם בני יומם. נימוקו הוא על פי דברי התוספות¹⁹ שכל מקום שאין אפשרות טכנית לנהוג לכתחילה הרי מציאות זו נחשבת כבר לפני מעשה כ"דיעבד", ובהתאמה – כיוון שהכשרת התנור בליבון חמור איננה אפשרית ושימוש בתנור שאינו בן יומו אסור רק לכתחילה ובדיעבד המאכל מותר, יש להכריע כמקילים בדרך הכשרתם.

מעין זאת כתב גם בשו"ת מנחת יצחק²⁰ שהסכים לדברי השואל להכשיר תנור על ידי הפעלתו, אך רק בתנור שאינו בן יומו משום שאי אפשר כדיעבד דמי.

4) הכשרה של כלים על פי רוב תשמישם בלבד.

כמבואר בהקדמה, הכשרת הכלי צריכה להיות באותו אופן שבו הוא בלע את טעם החמץ. אך נחלקו הראשונים כיצד יש להכשיר כלים שרוב בליעתם את החמץ הייתה באופן קל (למשל ככלי שני), ומיעוטם חמור (למשל ככלי ראשון).

אף אם החמץ נקרא "איסורא", וכן ביאר את דבריו בחק יעקב (ס"ק ב), וכך גם משמע מהמשנ"ב (ס"ק א) שטרח לבאר שבהגעלה ישנם שלושה נותני טעם ולא רק שניים – מהחמץ לסיר, מהסיר למים, ומהמים חזרה לכלי. ונראה שלכך מכוונים דברי החזו"א (סימן קיט ס"ק יד).

15 ד"ה שאין.

16 אורח חיים חלק ב ריש סימן קיט.

17 אשל אברהם סימן תנא ס"ק ל.

18 חלק ב סימן סג.

19 פסחים כו, ב ד"ה "בין חדש" הראשון.

20 חלק ג סימן סו ס"ק ה.

בעלי התוספות כתבו²¹ שיש צורך להגעיל קערות בכלי ראשון משום ש"פעמים שתוחבין הקערות בתוך הכלי ראשון". וטעמם מובן, שהואיל ופעם אחת הכלי בלע טעם בכלי ראשון – די בפעם זו כדי להצריך הכשרה בכלי ראשון, ולכאורה אין סיבה שרוב השימושים האחרים הנעשים באופן של כלי שני יקלו על הצורך הזה.

אך פשטות דברי הרי"ף²², והרמב"ם²³ שניתן להקל ולהכשיר כלים ששימשו ככלי שני על ידי עירווי מכלי ראשון, ואין צורך להכניסן פנימה ולהגעילן בתוך הכלי הראשון עצמו, למרות שמסתבר שלעיתים השתמשו בהם ככלי ראשון.

בביאור שיטה זו כתב הרשב"א²⁴ שההיתר ללכת אחר רוב התשמיש מתייחס רק לכלים שאינם בני יומם, שאינם אוסרים את המאכלים המבושלים בהם²⁵ אלא רק השימוש בהם עצמם אסור לכתחילה מדברי חכמים, ולגבי איסור זה הלכו חכמים אחר עיקר התשמיש והצריכו הכשרה רק לפי דרך השימוש העיקרית.

להלכה פסק השולחן ערוך²⁶ כשיטת המקילים להכשיר לפי רוב התשמיש. וביאר במשנה ברורה²⁷ שהכוונה לכלים שאינם בני יומם בזמן ההכשרה, כדברי הרשב"א. אמנם הרמ"א שם כתב שהמנהג להחמיר בזה, אך במשנה ברורה²⁸ כתב שכיוון שזו רק חומרא בעלמא, די ללבן ליבון קל ואין צריך ליבון חמור.

על כל פנים לעניינו יש להסיק שבכל כלי שלגביו מכריעים להקל בדרך ההכשרה על סמך "רוב תשמישו", עולה הצורך להשבית את כלי החמץ קודם ההכשרה.

ג. אילו הכשרות במטבח הצה"ל דורשות השבתה קודם לכן?

לאור המתבאר בפרק הקודם, נבחן אלו סוגי הכשרות המקובלות במטבח הצה"ל, צריכים להיעשות לכתחילה דווקא לאחר השבתה.

21 עבודה זרה עד, ב ד"ה דרש.

22 פסחים ח, ב מדפי הרי"ף.

23 הלכות חמץ ומצה פרק ה הלכה כד.

24 שו"ת הרשב"א א, שעב.

25 לכאורה בדבריו אלו סתר דבריו בתשובה אחרת (א, תצט) שם כתב שבפסח גם נותן טעם לפגם אוסר תערובתו. ויש ליישב ששם דיבר על ממשות חמץ פגומה, ולא על טעם הבלוע בכלים. עוד יש ליישב שהרשב"א שם דיבר על חמץ שנתערב לאחר זמן איסורו, וכאן מדבר על הגעלת כלים על פי רוב תשמישם לפני זמן איסורם (ע"פ משנ"ב סימן תמו ס"ק צז בשם החק יעקב).

26 סימן תנא סעיף ו.

27 ס"ק מו.

28 ס"ק מח.

בהגעלה של כלים במים חמים, בהחלט יש צורך להשבית את הכלים לכתחילה²⁹ לפני כן. הדברים אמורים לא רק בהגעלה של כלים שונים בתוך דוד הגעלה רותח, שבו יש חשש לערבוב טעמי בשר וחלב (סיבה 1), אלא גם לגבי הגעלת מיחמים, סירי בישול ומחבתות מתהפכות על ידי מילויים במים עד לגלישה, וכן לגבי הכשרת משטחים על ידי עירווי מים רותחים מקומקום, שבכל אלה אין חשש של עירוב טעמי בשר וחלב, אך בהחלט ישנו חשש שטעם החמץ מושבח הבלוע בכלי שאינו מושבת יחזור ויבלע בכלי ויאסור אותו (סיבה 2). גם בהפעלה של תנורים, ארונות חימום, יחידות חלוקה ועגלות חימום, על חום מקסימלי, יש צורך בהשבתה משום דעת פוסקי זמננו להקל באופן הכשרה זה רק בכלים שאינם בני יומם³⁰ (סיבה 3).

אמנם ככל ומדובר בליבון, נראה שאין סיבה הלכתית להצריך השבתה לפניו, כיוון שליבון ממש שורף את טעם החמץ ולא רק מפליט אותו החוצה כבהגעלה, ואין חשש שיחזור ויאסור את הכלי המלובן³¹.

נראה שהדברים נכונים גם לגבי ליבון קל על ידי מבערי רבנות. משום שאמנם הפמ"ג כתב³² שליבון קל מפליט הטעם ואינו שורף, ולכן אסור לעשותו לאחר זמן איסור חמץ. אך ברביד הזהב כתב³³ שגם אם כנים דבריו שהליבון רק מפליט את הטעם, עדיין לאחר הפלטה זו הליבון שורף את הטעם הנפלט כפי ששורף את הקש המושם על הכלי. בנוסף בשו"ע הרב מפורש³⁴ דלא כפמ"ג, אלא שגם ליבון קל שורף את החמץ ולא מפליט אותו, והביא דבריו בערוה"ש³⁵. ואכן למעשה הכרעת פוסקי זמננו להתיר בהחלט ללבן כלי בן יומו גם בליבון קל: כך כתב בספר הגעלת כלים³⁶, וכך משמע בספר הכשרות³⁷ וכך נקבע למעשה בתורת

29 בשעת הדחק ניתן להתגבר על חששות אלו על ידי נתינת חומר פוגם בכלי (ע"פ שולחן ערוך יו"ד סימן צה סעיף ד, וכמפורט בתורת המחנה עמוד 437).

30 אמנם בשעת הדחק ההנחיה להקל אף בזה (תורת המחנה שם), מתוך הסתמכות על דברי ערוגת הבושם לברו. ולענ"ד נראה להציע שככל והדבר מתאפשר, במקומות אלו לפחות יקפידו שהשימוש הכשר לפסח הראשון יהיה לאחר יממה מהשימוש החמץ האחרון, ואז למרות שבפועל בזמן ההכשרה התנור כן היה בן יומו – ייתכן שלמפרע הכשרה זו תועיל אף לכתחילה לדברי פוסקי זמננו כיוון שהשימוש בתנור הוא רק לאחר שאינו בן יומו.

31 סמ"ק מצווה קצח, בית יוסף סימן תנב סעיף א, ודרכי משה שם ס"ק ב.

32 משבצות זהב סימן תנב ס"ק ד.

33 סימן תנב ס"ק ז.

34 סימן תנא ס"ק יו"ק ט.

35 שם, ו.

36 פרק ו סעיף טו.

37 פרק ג הערה קח.

המחנה³⁸ על פי דברי הרביד הזהב הנ"ל.

לקביעה זו ישנו מקרה יוצא דופן, והוא באותם מקומות שבו מכשירים גסטרונום 20 ס"מ בליבון קל (אשר על פי נהלי ההכשרה מתאפשרת רק על פי היתר ספציפי של הרב החילי/ הפיקודי בכל מקרה לגופו), מתוך הסתמכות גם על האפשרות להכשיר כלי לפי רוב תשמישו³⁹, וכאמור הכשרה באופן זה אפשרית רק בכלים שאינם בני יומם (סיבה 4).

ד. הצעה להתיר, ואף להעדיף את ביצוע הליבון ללא צורך בהשבתה

למרות כל האמור בחלק הקודם, ההוראה כיום שלכתחילה גם הליבונים ייעשו רק לאחר השבתה, כמופיע בתחילת המאמר. הסיבה לכך היא מחשש שאם יתחילו במלאכת ההכשרה קודם ההשבתה על ידי ליבון הכלים אזי עלולים לטעות ולבצע הכשרות גם בשאר האופנים האחרים אשר כן דורשים השבתה לפני ביצועם.

אף על פי כן, נראה להוסיף לנהלי ההכשרה סעיף אשר בתנאים מסוימים יאפשר את ביצוע הליבון ללא השבתה, ובמקרים מסוימים אף יעדיף זאת, ונבאר את הסיבה לכך.

שיטת רש"י⁴⁰ שלמרות שאישה הטובלת צריכה לחפוף עצמה דווקא סמוך לטבילה, בפועל החפיפה צריכה להיעשות דווקא ביום לפני רדת החשיכה, כיוון שבשעת הלילה היא כבר יכולה לטבול ויש חשש שלא תחפוף כראוי מחמת שהיא "מהומה לביתה"⁴¹. וכך פוסק השולחן ערוך שזהו "המנהג הכשר"⁴².

להמהומה לבית הזו ניתן בהחלט לדמות את העומס הקיים אצל צוות ההכשרה ביום השני של מבצע ההכשרות⁴³. ביום זה על קצין השליטה וצוותו לבצע ולפקח על פעולות רבות: וידוא נקיון, העמדת עמדת הגעלה ופיקוח על נהלי הבטיחות וכללי ההלכה בזמן ההגעלה,

38 עמוד 429.

39 בהערת אגב יש להעיר על הנכתב בתורת המחנה (עמ' 465), ולהוסיף שלכאורה דרך זו מתאימה גם לשיטת הרמ"א ולא רק לשיטת השו"ע, כפי שהתבאר בחלק א' ע"פ המשנ"ב בסימן תנא ס"ק מח, שגם לרמ"א המחמיר להכשיר כפי רוב תשמישו אין צורך בליבון חמור אלא די בליבון קל.

40 נידה סח, א ד"ה ותמה.

41 אמנם כיוון שישנה כאמור חשיבות שלא להרחיק את החפיפה מהטבילה, לכן גם לשיטת רש"י אם אישה טובלת במוצאי שבת היא לא רק תחפוף מבעוד יום בערב שבת היטב, אלא תחזור ותחפוף שוב מעט במוצאי שבת (וכך להלכה ברמ"א שם סעיף ד). אך לענ"ד דין זה לא שייך לעניינו, ונראה שאין צורך להוסיף ליבון נוסף ביום ההכשרות השני לאחר ההשבתה, כי בניגוד לצורך ההלכתי לסמוך חפיפה לטבילה - אין צורך הלכתי ללבן לאחר השבתה, כמבואר.

42 יורה דעה סימן קצט סעיף ג.

43 אין לחדר שטבעו של עולם שביום זה קיימת גם מהומה "לבית" (והפעם במובנו הפשוט), אשר גוברת בשעות האחרונות של ימי מבצע ההכשרות. אמנם אני הקטן מגיע לימי ההכשרות עם תיק גדול ובו ציוד לשינה בלילה בבסיס, אך בפועל אני נוכח לדעת שלא כל צוות ההכשרה מגיע באווירה כזו. כדאי כמובן

סימון כלים שהוכשרו, איסוף כל כלי החמץ שאינם מוכשרים, בדיקת כשרות לפסח של המזון הנכנס, והשגחה שכלי הפסח לא נכנסים למטבח עד סיום ההכשרות, וכמובן הכשרת כלל הכלים והמכשירים במטבח.

אך לעבודת הליבון יש אופי שדורש מתינות רבה. על פי כללי ההכשרה⁴⁴ יש להתעכב עם המבער על כל נקודה 10 שניות, כדי להביא את הכלי לחום שמסוגל לשרוף קש ולא רק לחום של יד סולדת משני צידיו⁴⁵. ישנם מטבחים שבהם נדרשים ללבן כלים ומשטחי עבודה רבים וגדולים (ובמיוחד במטבחים בהם קצין הבטיחות במקום לא מאשר להשתמש במוט ליבון המאפשר הגעלת המשטחים על ידי קומקום), ומשום כך גם ביום רגיל צוות המכשירנים המלבן נדרש בהחלט לגייס את מאגרי יראת השמים שקנו בלבם כדי לבצע זאת באופן הראוי, ובאווירה לחוצה של יום ההכשרות השני, כפי שתוארה, הדבר מורכב פי כמה.

אך אם נקדים את ביצוע הליבונים (או לפחות את חלקם) ליום הראשון של המבצע – יום הניקיונות, שבדרך כלל הינו נינוח הרבה יותר, נאפשר לבצע אותם באווירה הרבה יותר רגועה, אווירה החיונית כל כך לביצוע הכשרה זו בצורה כשרה ואף מהודרת.

אמנם, כדי שהסדר הטוב המתואר לעיל לא ייפגע, יש להתנות את ההיתר וההעדפה ללבן ללא השבתה באישור ספציפי של הרב החילי/ הפיקודי, אשר יבדוק בכל מקרה לגופו האם קצין השליטה וצוותו מבינים את החילוק בין הליבון לשאר ההכשרות (וכן במקומות שיתיר להכשיר גסטרונום 20 ס"מ על פי רוב תשמישו, הוא ידגיש שליבון זה מוחרג ולפניו כן יש להקדים השבתה), ויתן את האישור רק כאשר יווכח שאכן הבחנה זו הוטמעה. בנוסף הוא ידגיש ששאר נהלי ההכשרה לא משתנים: סימון הכלי ככשר לפסח יתקיים כמקובל רק לאחר ביצוע כל שלבי הכשרתו ולא רק לאחר הליבון (אמנם כן כדאי לסמן על הכלי שהוא כבר עבר את שלב הליבון, וזאת על ידי סימון X בפנינת המדבקה המתעדת את תאריך ההשבתה), ותחילת השימוש בכלי תמשיך להיות רק לאחר סיום הכשרת כלל המטבח כולו.

לנסות לצמצם תופעה זו על ידי החדרת גודל המשימה בליבותם, אך נדמה שקוצר רוח זה של "ערבי פסחים" הינו כאמור מטבעו של עולם, ולא יהיה ניתן להכחיד תופעה זו לחלוטין.

בנוסף ביום זה גם נגדי המטבח ועובדיהם דוחקים לסיים את ההכשרה כדי להתחיל בבישולים כשרים לפסח לקראת הארוחות הבאות, ודוחק כזה גם פוגם באווירת המתינות הנדרשת. כמובן כשיש צורך חובתנו לעמוד על כללי ההלכה והנחיות ההכשרה, אך החכם עיניו בראשו ואינו מכניס עצמו לידי ניסיון ומכשול.

44 עמוד 17 מהדורת תשפ"א.

45 כפשט דברי הרמ"א בסימן תנא סעיף ד על פי דברי הגהת רבנו פרץ לסמ"ק מצווה קצד, וכמנהג המבואר בשו"ע הרב שם ס"ק טז.

ה. סיכום

במאמר זה התבאר שהדרישה להמתין יממה קודם הליבון נובעת רק מהחשיבות של השמירה על הסדר הטוב המונע טעויות, אך על פי כללי ההלכה מצד עצמם אין בה צורך. יתר על כן, התבאר שלעתים דווקא ישנו יתרון להקדים את הליבונים ליום ההכשרות הראשון, כדי שיהיה ניתן לבצעו בצורה נכונה ומהודרת יותר.

הצעתי את הדברים בפני ראש ענף כשרות סא"ל הרב שאול אופן ורמ"ד כשרות חוץ רס"ן הרב אבישי פרץ, והחלטתם היא שאמנם למען הסדר הטוב לא ישונו כללי ההכשרה הכתובים בחוברת (המובאים בראש המאמר), אך על גבי כמה זו של "מחניך" כן כדאי לפרסם שבהתאם לנסיבות ניתנת האפשרות לרב החילוי/ פיקודי להחריג ולאפשר (ולעיתים אף להעדיף) לבצע את שלבי ההכשרה הנעשים על ידי ליבון במבער, גם ללא השבתה זו.

סת"ם

